

העמדת חולה מסוכן על מצבו

הרב שלמה אבינר

א ז ה ר ה : אין כאן פסיקת הלכה, אין כאן חכמה, אלא מלאכה של איסוף וסדור הלכות כדי לסייע ללומדים.

א. אין להעמיד חולה מסוכן על מצבו, שמא ישבר לבו.¹

1. "מי שחלה ונטה למות, אומרים לו התודה" (שבת, ל"ב א'). "וכדי שלא ישבר לבו, אומרים לו הרבה התודו ולא מתו, והרבה שלא התודו מתו, והרבה שהולכים בשוק ומתודין, שבשכר שאתה מתודה אתה חי" (רמב"ן, ספר תולדות האדם, עפ"י מסכת סופרים; וכן נפסק בשו"ע, יו"ד, שלח, א). "ומשמע דדוקא בנטה למות, אבל בלא נטה למות אין אומרים לו שיתודה, כדי שלא יהא נשבר לבו, ואע"פ שאומרים לו הרבה הולכים בשוק ומתודין, מכל מקום כשאומרים לו לאדם התודה, שכן כל המומתים מתודים, יודע שמסוכן הוא מאד. דאם לא כן, לא היו מזכירין מיתתו בפניו, ויהא נשבר לבו, לפיכך אין אומרים לו אלא בנטה למות" (ב"ח, טור יו"ד, שלח). והש"ך ביאר, שאין אומרים לחולה "שכן דרך כל המומתים מתודין", אלא הוא מלשון הטור, "ומכל מקום, נראה דדוקא בנטה למות, אומרים לו התודה, דאל"כ חושב שמסוכן הוא, וישבר לבו" (ש"ך, שם, סק"א). "עיין ש"ך, דמבואר משם שלא לגלות לחולה שהוא מסוכן, שלא יתיאש ויורכא נפשו, ועל ידי זה יחמר מצבו" (לב אברהם, עמ' קכו, עפ"י הנ"ל).

"האי מאן דבעי למיפק לאורחא, ובעי למידע אי חזר ואתי לביתא אי לא, ניקום בביתא והברא, אי חזי בבואה דבבואה, לידע דהדר ואתא לביתא; ולא מלתא היא דילמא חלשה דעתיה ומתרע מזליה" (הוריות, יב, א') (מי שרוצה לצאת לדרך ולדעת אם יחזור לביתו או לא, יעמוד בבית חשוך, ואם רואה בבואה דבבואה ידע שיחזור לביתו; ואין לעשות כן, כי אולי תחלש דעתו ויתרע מזלו), כי לפעמים, אע"ג שאין לו בבואה של בבואה, הוא חוזר, ובכל זאת אין לעשות כן, כי אולי בגלל שלא יראה בבואה דבבואה, תחלש דעתו ויתרע מזלו, ולא יחזור (רש"י). והוא הדין בגדון דידן, אולי איזו רפואה היתה מועילה לו, ועכשיו שחלשה דעתו, לא תועיל (שו"ת בצל החכמה, ח"ב, סי' ג"ה, לג"ר בצלאל שטרן).

ובנמרא נאמר, שאין לבקר חולים בשלש שעות האחרונות של היום, שאו חולשתו גדולה (גדרים, מ א'), כסבור שהוא באפס תקוה ומתיאש מן הרחמים (ר"ן, נמוקי יוסף); שייסבור שהוא כבר מסוכן, שאין תפילה מועלת לו (רא"ש); ומתיאש המבקר מלבקש עליו רחמים, כסבור שהיא תפילת שוא (ריטב"א). "וכן הוא בגדון דידן, שלא יתיאש עצמו מן הרחמים, ואל יחשוב שכבר אין תפילתו מועלת היא תפילת שוא" (שו"ת בצל החכמה, שם). וע' להלן אות ב.

וע"ע ברמב"ם, שיש לספר ספורים משמחים לחולה, שירחיבו את נפשו, ודברים

- ב. אכן, יש להודיע לחולה שמצבו רציני, כדי שיתפלל².
- ג. אין לעשות בפניו דבר, שעלול להזכיר לו את מיתתו³.
- ד. כמו־כן אין לגלות מצב החולה לקרוב, אשר לבו יפול בקרבו, ומתוך כך ישבור לבו של החולה⁴.
- ה. אפילו אם האב (או האם) גוזר על בנו, שיגלו לו דעת הרופאים, אין להם לשמוע⁵.

שיטחו דעתו, ויצחק מהם (הנהגת הבריאות לרמב"ם; תשובות כ"י לרמב"ם בעניני רפואה, מובא בעיניים למשפט, נדרים לט ב').

וע' בתניא, שלפעמים אפשר להפיל אויב גבור יותר מחבירו, כשגשים למאבק בנריות הנמשכת משמחה, ובלב נקי מכל נדנד דאגה ועצב מעולם (ר"ש פ' כו). ובס' אוצר החיים לר"י צהלון, "פעמים ישמח את החולה, בדברים רכים לטובתם".

2 שו"ת בצל החכמה, שם, שמצד אחד יש למנוע מהחולה ידיעה כזו שתוכל לגרום שיחשוב כי כבר אין תפילה מועלת לו, אבל יחד עם זאת יש להודיע שלא ילזול במחלתו, למען יבקש רחמי שמים.

3 "חולה שמת לו מת, אין מודיעין אותו שמה תטרף דעתו עליו, ואין קורעין חלוקו, ואין בוכין, ואין מספידים בפניו שלא ישבר לבו, ומשתקין את המנחמים מפניו" (שו"ע יו"ד, של"ז, א). "ואפילו נודע לו, אין מצוים לקרוע לו, שמה תגדל דאגתו" (ב"ח שם). "ואפילו על מת שאינו קרובו של החולה, דכיון שרואה החולה שזה הפלוני מת, ובוכין ומספידין עליו בפניו, נשבר לבו מפחדו שמה ימות גם הוא" (בה"ט שם, בשם ש"ך ובשם ב"ח).

"ומזה יש ללמוד שאסור לגרום שום צער לחולה ויראו לשמח לבבו בכל היכולת" (ערוה"ש יו"ד, שלו, ב).

"משמתקרב הקץ אין להזכיר כלל את המות, שלא להעמיד את החולה על חומרת מצבו ועל ידי כך להתיש כוחו" (ס' הרפואה והיהדות, לגר"ע יעקובוביץ, ע' 147).

4 "וכל אלו הדברים אין אומרים לא בפני עמי הארץ, ולא בפני נשים, ולא בפני קטנים, שמה יבכו וישברו לבן" (שו"ע יו"ד, של"ח, א).

5 בשו"ת בצל החכמה: "כשמצוה לבנו בתורת כבוד אב להגיד לו האמת על דבר מחלתו — אסור להבן להגיד לו"; כי כל שהאב מצוה לבנו לעשות דבר שאין לו לאב ממנו הנאת הגוף, אין זה בכלל כבוד אב ואם, אם יש סבה חזקה; ומפני שאב שמחל על צערו, אין צערו מחול, ואפילו מצוה לצערו, אסור לציית לו; ודבר שמעצם עשייתו מוכיח שהוא לכבוד ויקר, יש בו משום כבוד או"א, גם אם או"א לא יודעים מזה כלל (סי' נה).

"אב שהיה חולה ואמרו לו הרופאים שלא ישתה מים ולא יאכל דבר פלוני, ושאל האב לבן שיתן לו מים, או אותו דבר שאמרו לו הרופאים שלא יאכל, ואמר: אם לא תתן לי, לא אמחול לך לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, אינו מחוייב לשמוע לו" (בית לחם יהודה, יו"ד סי' רמ' סע' טו, משם ספר חסידים סי' רלד, ושם נוסח קצת)

ו. אין לגלות לחולה, שיש לו סוג של מחלה, אשר ידיעתה רגיל להביא פחד ודכאון⁶.

ז. גם אם החולה חושד, שיש לו מחלה, שאין לה הצלה מן המות, אסור לגלות לו⁷.

ח. ובכלל אין לומר על חולה, שאין לו סכויים שיבריאו⁸, ולא עוד אלא שיש להבטיח לו שיחיה⁹, ולתת לו טפולים רפואיים שמגבירים בטחונו של

שונה), "דהוי כצוה אביו לעבור על דברי תורה, שאינו מחוייב לשמוע לו" (מקור חסד שם, לג"ר ראובן מרגליות). וכן נפסק בערוך השולחן (רמ, מא). וברכ"י שם, סעי' י, כתב דאם אין בזה סכנה ישמע לו. (וע' שו"ת ציץ אליעזר, ח"ה, קונטרס רמת רחל, סוס"ה).

"ממילא הכי נמי אם הבן יודע מחלת אביו שזה חולי מסוכנת, והוא גוזר עליו שיגיד לו, אין לו לשמוע אליו, דלא ליתרע מזוליה" (שערים מצויינים בהלכה, סי' קצא, סק"ב). "אם הבן יודע שמחלת אביו מסוכנת, ואביו גוזר עליו שיגיד לו, אין לבן לשמוע בקולו, כדי שאביו לא יתיאש וידכא נפשו, ועל ידי כך יבוא להחמיר מצבו" (לב אברהם, עמ' קכח).

6 "חולה שקבעו הרופאים שהוא נגוף במחלת סרטן ר"ל, יש להעלים דעת הרופאים מדיעת החולה" (שו"ת בצל החכמה שם).

7 "ולגמריה לדיניה בשבתא וליקטליה בחד בשבתא (לגמור את דינו בשבת, ולהרוג אותו ביום ראשון?) נמצא אתה מענה את דינו" (סנהדרין לה א). "וכל זמן שלא נגמר הדין, לא הוי עינוי הדין, דכל שעה מצפה להצלה, אבל כשנגמר, כל היום מצפה למיתה, והוי עינוי הדין" (רש"י).

8 "אמר לו (ישעיהו לחזקיהו): כבר נגזרה גזירה (שתמות — רש"י). אמר לו: בן—אמוק, כלה נבואתך וצא; כך מקובלני מבית אבי אבא, אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים" (ברכות מ, ב).

"... ואם יארע בי דבר קלקלה ועון, תהא מתתי כפרתי לכל עונותי. אמר אב"י: לא לימא אינש הכי (לא יאמר אדם כך), דלא לפתוח פומיה לשטן, דאמר ריש לקיש, וכן תנא משמיה דרבי יוסי: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן" (ברכות ס א). "ומזה תמהתי על נוסח דודי של שכיב מרע, המבואר בטושו"ע יו"ד של"ח בשם הרמב"ן, "ואם אמות תהיה מתתי כפרה"? ואולי דנטה למות שאני. אבל קשה מנא לן לחלק, הלא אמרינן לעיל "אפילו חרב חדה וכו' אל ימנע עצמו מן הרחמים" (רש"י שם).

9 "ויבא אלישע דמשק ובן הדד מלך ארם חולה, ויוגד לו לאמר, בא איש האלקים עד הנה. ויאמר המלך אל חזאל, קח בידך מנחה וליך לקראת איש האלקים, ודרשת את ד' מאותו לאמר: האחיה מחולי זה. וילך חזאל לראתו... ויאמר: בנך בן הדד שלחני אליך לאמר האחיה מחלי זה. ויאמר אליו אלישע, לך אמור לא (לו — קרי) חיה תחיה, והראני ד' כי מות ימות" (מלכים ב, ה, ז—י). "לנחמו אמור לו שיחיה" (מצוד"ד): "שכבר הראהו ד' ית' כי מות ימות, אך כדי שלא יאמרו כי מהפחד מת, אמר חיה תחיה, וזה דבר ראוי לגביאים, כי בזה יתאמת יותר אמיתת נבואתם" (רלב"ג);

החולה בהחלתו¹⁰.

ט. אסור לגלות לחולה, שיש לו מחלה, אשר יתיסר בה יסורים קשים וארוכים¹¹.

י. אמנם מי שסובל יסורים גדולים, ומצפה למות, יש לאמר לו שבקרוב המות ישחררו מהם¹².

יא. ולעולם לא ישים אדם בטחונו ברופאים אלא בד'¹³.

„ובפשטות אפשר לומר, דלכך אמר לו שיאמר שיחיה, משום דאם היה אומר לו האמת, היה מקרב בזה מיתתו כי היה מת תיכף מתוך הצער והדאגה, משום פקוח נפש אפשר גם לשקר, כי אין לך דבר העומד בפני פקוח נפש, כמבואר בכתובות יט, א. דאמר רבא דמשום פקוח נפש אפשר לחתום על דבר שהוא שקר“ (מוסד הנביאים, שם, לג”ר יהודה ליב גינזבורג).

10. „אמר לו חזקיה לישעיה: ישעיה, בנוהג בעולם, אדם שהולך לבקר את החולה, אומר לו: מן השמים ירחמו עליך, והרופא הולך אצלו ואומר לו מילתא פלוני אכול, ופלוני לא תאכל, הדין תשתה והדין לא תשתה, ואפילו שיראה אותו נטוי למות, אינו אומר לו צו לביתך, שלא יחלש דעתו“ (קהלת רבא ה, ד). „עמדו חכמינו על כך שיש לחזק את תקותו של החולה, לא רק תוך העלמת האמת על קיצו המתקרב, אלא גם בדרך החיוב על ידי הגברת בטחונו בהחלמה העתידה“ (הרפואה והיהדות, עמ' 147).

„הבטיח את החולה, ותבשרהו בשלומו, אף אם אתה לא תהיה בטוח בו, כי בזה תחזק את טבעו“ (רבי יצחק בן שלמה ישראלי, מוסר הרופאים, פרק לא).

11. כי יסורים שאין להם קצבה קשים ממות, „ממאי דמיתה חמורה, דלמא מלקות חמור, דאמר רב אילמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא?... ולא שני לך בין הכאה שיש לה קצבה להכאה שאין לה קצבה!“ (כתובות לג ב). (ועיי”ש תוס’ ד”ה אילמלי, וסדור עולת ראיה למרן הרב קוק, ח”א ע’ ג). ועי’ ע”ז יח א. מעשה דרבי חנינא בן תרדיון. ועי’ ברכי יוסף בענין מי שממית את עצמו מחמת שירא מעינויים גדולים (יו”ד, שמ”ח).

12. „רופא נאמן שיוודע לראות בשתן או בשאר דברים אם ימות החולה, אם אמר לו חולה אל תכחד ממני, כלום אתה עושה אלא כדי שלא תטרף דעתי, והלא אני שמח יותר שאדע האמת. אם הוא אינו חפץ בחיים, שסובל יסורין גדולים, או שהוא זקן מאד, ואמר לו האמת; או אם החולה צריך לצוות מילי דשמיא, לומר לו: אין לך להתפחד, מכל מקום תצוה“ (ספר חסידים, הוצאת מק”ג, ס’ קנד).

ועי’ כתובות קד רע”א; ר”ן נדרים מ’ רע”א, ד”ה אין מבקש עליי, ילקוט משלי, תתקמד.

13. ציץ אליעזר ח”ה, רמת רחל, ס”א א.

„שחכמת הרפואה היא אומדנא בעלמא“ (ערוה”ש יו”ד שלו, א; ועי’ צי”א שם אות כ”), וכל ידיעותיה ספק (שם, חיי”ב, עמ’ קו) ואולי תמצאנה תרופת חדשות וישועות ד’ כהרף עין.

ועי’ שו”ת נצר מטעי, „ואף אם הרופא ישפוט בדעתו שאין תרופה למחלתו... בכל

אופן הרי אפשר שיבריא, ובפרט שאנו רואים בחוש ... כי אחוז מסוים מן החולים ... מוכרים לחסרי תקוה ... יש אחוז מסוים שחוזר לאיתנו מסיבות בלתי-ידועות לנו, וגם חכמת הרפואה מתפתחת מיום ליום ומשעה לשעה, חדשים לבקרים מתגלות תרופות לרפואת חולים חסרי ישע ומחזירים אותם לחיים ובריאות" (סי' ל אות א). וכתב מרן הרב קוק, "אבל באמת נראה שדבריהם (של הרופאים) בכלל, או מחזיקים רק לספק שגם, בעצמם אי אפשר שיחזיקו דבריהם בתורת ודאי, שלפעמים יש אחד וגם רבים מניחים יסוד מוסד בחכמת הרפואה (והה"ד בכל החכמות), ורבים מחליטים הדבר לדבר אמת, ואח"כ בא דור אחר וחקרה, שכל דבריהם מהבל המה, ומה שזה בונה זה סותר, ואין דבריהם כי אם באסמכתא ואומדנא. א"כ יש לכל דבריהם דין ספק, ומה שסומכין עליהם להקל באסורים, לענין יום הכפורים ושבת, היינו משום דאפילו בספק נפשות ג"כ ניתנו כל איסורי תורה להדחות" (דעת כהן עמ' רט). "ופשטות של דברי חז"ל ורפא ירפא, מכאן שנתנה תורה רשות לרופא לרפאות, מורה כן שעיקר הרפואה מצד חכמתה מסופקת היא, שאם היה דבר ברור, איך יעלה על הדעת שלא יהיה מחוייב לרפאות, וכי אין עובר על לא תעמוד על דם רעך... ע"כ הוצרך לנתינת רשות, שמ"מ אין דרך אחרת לפני בני אדם" (שם, עמ' רסא, וע"ש באריכות ובעמ' רסד ורעד ; ועי' עולת ראייה, ח"א עמ' ש"צ).